

Namazda Sütreyile İlgili Fıkhi Hükümler

Fiqh Provisions Regarding Sutra in Prayer

Murat POLAT¹

Geliş Tarihi (Received): 12.06.2025

Kabul Tarihi (Accepted): 21.08.2025

Yayın Tarihi (Published): 30.11.2025

Öz: İslâm'da namazın huşû ile eda edilmesi önemlidir. Bu sebeple İslâm, namaz esnasında huşûun sağlanması için birtakım tedbirler almıştır. Bu tedbirlerden birisi de namaz kılanın önüne sütre koymasındır. Sütrenin meşruiyeti, önemi, mertebeleri, keyfiyeti, fıkhi hükümleri, namazda iken hizalanma şekli ve mesafesi, namaz kılanın önünden geçen in engellenmesi ve Kâbe'de sütreli veya sütresiz namaz kılma konuları araştırmanın metodunu oluşturmaktadır. Sütreyle ilgili fıkhi hükümlerin bilinmesi ve namaz ibadetinin huşû içerisinde ifa edebilmesine katkı sağlaması ise araştırmanın amacını oluşturmaktadır. Araştırmanın neticesinde sütrenin namazın sıhhatine ve namaz kılanın huşû ve motivasyonuna önemli katkı sağladığı; hükmünün müstehap, terk edilmesinin mekruh olduğu; sütrenin duvar veya direk, yere sopa veya çubuğun dikilmesi ve yere çizgi çekilmesi gibi mertebelerinin bulunduğu; sütrenin boyunun bir zirâ, eninin en az mızrak kalındığında olduğu; sütrenin sağ ya da sol alın tarafına hizalandığı; sütrenin dâhilinden geçen in bazı işaret ve ikazlarla engellenebileceği; Kâbe'nin içinde ve üstünde sütresiz namaz kılınamayacağı, ancak etrafında sütresiz namazın ifa edilebileceği sonuçlarına ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslâm Hukuku, İbadet, Namaz, Sütre, Saf, Kâbe.

&

Abstract: In Islam, it is important to pray with awe. For this reason, Islam has taken a number of measures to ensure awe during prayer. One of these measures is to place a sutra in front of the praying person. The legitimacy, importance, levels, quality, fiqh rulings, alignment and distance during prayer, preventing people from passing in front of those praying, and praying with or without a sutra at the Ka'bah constitute the methodology of this research. The purpose of this study is to contribute to the performance of prayer with reverence by providing knowledge of the fiqh rulings related to sutra. As a result of the research, it was concluded that the sutra contributes significantly to the health of the prayer and the prayer leader's awe and motivation; that its provision is mustahab and its abandonment is makrûh; that the sutra has levels such as a wall or a pole, a stick or a stick planted on the ground and a line drawn on the ground; the length of the sutra should be one dhîrâ' and its width should be at least the length of a spear; the sutra can be aligned on the right or left forehead; those who pass through the sutra can be prevented by some signs and warnings; prayer cannot be performed inside or above the Ka'bah without a sutra, but prayer can be performed around it without a sutra.

Keywords: Islamic Law, Worship, Prayer, Sutra, Ranks, Ka'bah.

Atıf/Cite as: Polat, Murat. "Namazda Sütreyile İlgili Fıkhi Hükümler". *Dergiabant* 13/2 (Kasım 2025), 327-344. doi: 10.33931/dergiabant.1718092

İntihal-Plagiarism/Etik-Ethic: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği, araştırma ve yayın etiğine uyulduğu teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and it has been confirmed that it is plagiarism-free and complies with research and publication ethics. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dergiabant/policy>

Copyright © Published by Bolu Abant İzzet Baysal University Faculty of Theology, Since 2013 – Bolu

¹ Doç. Dr., Murat Polat, Amasya Üniversitesi, murat.polat@amasya.edu.tr.

1. Giriş

Bir hadiste ifade edildiği gibi müminlerin en hayırlı ameli namazdır.² Müminin amellerin en hayırlısı olan namaz ibadetini en güzel şekilde eda etmesi namazındaki konsantrasyonuna ve huşûuna bağlıdır. Söz konusu konsantrasyon ve huşûu namazda sağlamanın yollarından birisi de sütredir. Sütire, namaz kılan kişinin önünden geçenleri engellemeye vesile olduğu gibi namaz kılanın ibadetine motive olmasına vesile olmaktadır. Ülkemizde Müslüman nüfusunun artması ve cemaatle namaz kılma ihtiyacı, cami ve mescitlerin alanının geniş bir şekilde inşa edilmesine sebep olmuştur. İnşa edilen bu cami ve mescitlerin özellikle cuma ve bayram namazları için gelen cemaati içine almada yetersiz kalması, cemaatin cami ve mescidin avlusunda, hatta yer bulunamazsa bu mabetlere bitişik kaldırım ve yollarda namaz kılmasını mecburi hâle getirdiği bir vakıadır. Hâl böyle olunca gerek cami ve mescitte gerekse bu mabetlerin avluları ve yol kenarlarında namaz kılan kimselerin namaz öncesinde önünden geçenlere mâni olma ve namazda huşûu sağlama noktasında sütrenin önemi ortaya çıkmaktadır. Diğer taraftan fıkıh literatüründe suture kavramı, insanın avret mahallinin ve diğer kısımlarının örtülmesi;³ cenazenin üzerinin örtülmesi; kadının mahremi olmayanlarının yanında üzerine örtü alması; aynı evde kalmak zorunda olan kadının bâin talâkla boşandığı kocasıyla veya kocasının ölümünden sonra iddet bitene kadar kendinden olmayan yetişkin evlatla sahih halvet gerçekleşmemesi için paravan/perde edinmesi;⁴ def-i hâcet yapanın avret mahalli açıkken bir duvar veya siper edinmemesi durumunda taşla yapılan istincânın yıkamak hükmünde sayılması;⁵ def-i hâceti bir bina içerisinde kıbleye dönerek yapmak haram sayılmayıp mubah iken, açık arazide siper edinmeksizin aynı fiili kıble tarafına doğru yapmanın haram oluşu;⁶ kiracının bir duvarı, üzerine paravan inşa etmek için kiralamasının fâsid olması;⁷ ortaklar arasında arazi paylaşılırken belirlenen sehimlere suture dikilmesi⁸ gibi daha pek çok fıkhi meselelere de konu olduğu dikkatlerden kaçmamıştır. Böylesine geniş perspektife sahip olan bu kavramın bir makale boyutunda ele alınmasının imkânsız olması sebebiyle bu araştırmada namaz kılanın suture edinmesi ve onunla ilgili fıkhi meseleler araştırmanın kapsamını oluşturmaktadır. Yapılan araştırma neticesinde gerek Arap gerekse Türk-İslâm dünyasında namaz kılanın sütresiyle ilgili fıkhi meseleleri ele alan müstakil bir çalışmanın yokluğu ve konunun güncel ve mühim olması sebebiyle bu makale kaleme alınmıştır. Araştırmanın daha iyi anlaşılabilmesi öncelikle sütrenin kavramsal çerçevesinin idrak edilmesini gerekli kılmaktadır.

2. Kavramsal Çerçeve

2.1. Tanımı ve Meşruiyeti

Suture, lugavî anlamı itibarıyla örtmek, üzerini kapatmak, engellemek gibi anlamlara gelmektedir.⁹ İstilahî anlamı ise namaz kılanın namaz kıldığına işaret etmek ve önünden geçeni engellemek için önüne sopa dikmesi veya buna benzer usuller icra etmesidir.¹⁰

Sütrenin meşruiyetiyle ilgili Kur'an'da herhangi bir âyet mevcut değildir. Bu konunun meşruiyeti sünnetle sabit olup Hz. Peygamber'in: "Namazdaki kişinin sütresi oktur."¹¹ anlamındaki hadisi ile İbn

² Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî, *Sünenü İbni Mâce* (b.y.: Dâru İhyâ'î'l-Kütübî'l-Arabî, ts.), "Tahâret", 4 (No. 277).

³ "Setrü'l-avret", *el-Mevsûatü'l-Fikhiyyetü'l-Kuveytiyye* (Kuveyt: Dâru's-Selâsil, 1427), 24/173.

⁴ Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1993), 6/36.

⁵ Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed el-Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi' fi tertibi's-şerâi'* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1986), 1/18.

⁶ Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdürrahîm b. el-Hasen b. Alî el-Ümevî el-İsnevî, *el-Mühimmât fi şerhi'r-Ravza* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2009), 2/186-187.

⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 16/43.

⁸ Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkî İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1992), 3/638.

⁹ Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî İbn Manzûr, "str", *Lisânü'l-'Arab* (Beyrut: Dâru Sadr, 1414), 4/344; Ebû Abdillâh Zeynüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdilkâdir er-Râzî, "str", *Muhtâru's-sihâh* (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1999), 142.

¹⁰ Muhammed Amîm Bereketî, "Suture", *et-Ta'rîfâtü'l-fikhiyye* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003), 1/111; "Sütretü'l-musallî", *el-Mevsûatü'l-Fikhiyyetü'l-Kuveytiyye* (Kuveyt: Dâru's-Selâsil, 1427), 24/177.

¹¹ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd* (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1998), 5/289 (No. 15417).

Ömer'in (öl. 73/693), Hz. Peygamber'in bayram günü bir mızrak istediği, onu alıp önüne diktiği ve insanlar onun arkasında olduğu hâlde namazı dikilen mızrağa doğru kıldırıldığı, bu hareketi yolculukta devamlı yaptığı ve tüm komutanların bu âdeti benimsediği rivayetine¹² dayanmaktadır.¹³ Sütreye, tek başına (münferit) namaz kılan kimseyle cemaate namaz kıldırın imam için gereklidir. Cemaatle namaz kılanlara ayrıyeten sütreye gerekmez. Çünkü cumhura göre, Hz. Peygamber'in cemaatle namaz kıldırırken kendi önüne sütreye koyup ashabından sütreye edinmelerini istememesi,¹⁴ imamın sütresinin cemaatin sütresi olduğunu ortaya koymaktadır.¹⁵ İmamın sütresine gelince Mâlik'e (öl. 179/795) göre, imamın kendi önüne koyduğu/diktiği nesne sütreye olarak kabul edilebilir.¹⁶

2.2. Önemi

Sütreye, İslâm hukukunda çok önemli bir yere sahiptir. Daha önce de değinildiği gibi namazda huşûu sağlanmanın usullerinden birisi de sütreye edinmektir. Sütreye namazın letafet ve nezaketi addedilir. Çünkü sütreye namaz kılan kişinin zihni, malayani şeylerle meşgul olmadığı gibi gözü de sütrenin ötesinden veya sağa sola kaçmak bakışlardan münezzeh olur. Bu sebeple sütreye namaz esnasında Allah'a karşı tam bir teslimiyet sağlar.¹⁷ Keza sütreye, Hz. Peygamber'in: "Sizden biriniz namaz kılarken (sütreye olduğu hâlde) önünüzden birisi geçerse gücü yettiğince ona mâni olsun. Kişi geçmekte ısrar ederse onunla mücadele etsin. Muhakkak ki o, şeytandır."¹⁸ anlamındaki buyruğu muvacehesince namazda şeytanla irtibatı koparma özelliği taşımaktadır. Mâlikîler'e göre buradaki şeytandan kasıt vesvese verenlerdir. Bundan sakınmanın yolu ise sütreye mümkün olduğunca yakın durmaktır. İçeriye girmek isteyen kapı, kaba girmek isteyen kapak ve yemeğe dâhil olmak isteyen ise besmelenin engellediği gibi sütreye de namaza girmek isteyen engeller.¹⁹ O hâlde sık sık sefere çıkan veya açık arazide namaz kılmak zorunda olan her bir Müslümanın yanında bulunması gerekli eşyalardan birisinin de sütreye olduğu söylenebilir. Zira Hanefî âlimi Serahsî (öl. 483/1090 [?]), Hz. Peygamber'in seferlerinde daima yanında taşınan ve sahrada namaz kılmak için yere dikilen temreni demir kısa bir mızrağı (العنزة) olduğunu ileri sürmüştür.²⁰

Sütreye namaz kılanın yerin alanını (mescidin) genişletme özelliğine sahiptir. Bilindiği gibi fıkıh ilminde mescit olmayan yerlerde ister münferit olarak isterse cemaatle namaz kılındığında o mekân mescit sayılmaktadır. Bu durumda münferit olarak namaz kılanın mescidi sadece secde ettiği yer kadarken, cemaatle namaz kılanların mescidi imamın secde ettiği yer ile en son cemaatin secde ettiği yer arası kadardır. Diğer taraftan önünde sütreye olduğu hâlde tek başına namaz kılanın mescit alanı, dört taraftan sütreden başlayıp secde ettiği yere kadarken, cemaatle namaz kılanlarınki sütreye ile sağda, solda ve son safta bulunan cemaatin secdeye vardığı yere kadar genişlemektedir. Dolayısıyla sağdan, soldan ve arkadan geçenler ile sütrenin ötesinden geçenler gerek imamın gerekse cemaatin namazına halel getiremezler. Duvar ya da sütreye ile namaz kılanın arası mescit hükmü taşıdığı için bu kısımdan geçmek mubah değildir.²¹

¹² Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *Sünenü Ebî Dâvûd* (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, ts.), "Salât", 102 (No. 687).

¹³ Sütreye ilgili diğer hadisler için bk. Ebû Dâvûd, "Salât", 102 (No. 685), "Salât", 102 (No. 688), "Salât", 108 (No. 698).

¹⁴ Ebû Dâvûd, "Salât", 102 (No. 687).

¹⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Ömer et-Temîmî es-Sıkkî el-Mâzerî, *Şerhu't-Telkîn* (b.y.: Dâru'l-Garb, 2008), 1/879; Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâilî el-Makdisî, *el-Muğnî* (Kahire: Mektebetü'l-Kahire, 1968), 2/174; "Sütretü'l-musallî", 24/178.

¹⁶ Ebû'l-Abbâs Ahmed es-Sâvî, *Hâşiyetü's-Sâvî ale's-Şerhi's-Sağîr* (b.y.: Dâru'l-Maârif, ts.), 1/334.

¹⁷ Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdîrahmân el-Misrî el-Karâfî, *ez-Zahîre* (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1994), 2/152; Muhammed b. Salih İbn Useymîn, *eş-Şerhu'l-mümtî alâ Zâdi'l-Müstakni'*, (b.y.: Dâru İbni'l-Cevziyye, 1428), 3/275.

¹⁸ Ebû Dâvûd, "Salât", 108 (No. 697, No. 700).

¹⁹ Karâfî, *ez-Zahîre*, 2/155-156.

²⁰ Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *Şerhi's-Siyerî'l-kebîr* (b.y.: y.y., 1971), 1/114; Serahsî, *el-Mebsût*, 1/190.

²¹ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, 1/223; Ebû'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî el-Mergînânî, *el-Hidâye fi şerhi Bidâyeti'l-mübtedî* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâs, ts.), 1/60.

Sütire aynı safta cemaatle namaz kılan erkek ve kadınların namazının fasit olmasını engelleyen bir özelliği de haizdir. Erkek ile kadın cemaati arasında eyer arkılığı²² veya en az bir zirâ²³ yüksekliğinde duvar bulunursa kılınan namaz sahihtir. Bu yükseklik bir zirâdan az olursa veya kadınlar bir zirâ yüksekliğindeki duvarın üstünde bulunurlarsa bu duvar sütire vazifesi görmez. Ebû Yusuf'a (öl. 182/798) göre erkek ve kadınlar aynı safta cemaatle namaz kılarlarken sütire edinmezlerse bu durumda iki saf arasında kalan erkek bir nevi sütire veya duvar kabul edildiği için o erkeğin namazı fasit olsa da diğerlerinin namazı sahih olur.²⁴ Buna mukabil Şâfiîler'e göre bir kimse ister imam isterse muktedî olsun yanında kadın olduğu hâlde namaz kılsa bu konuda sahih bir delil bulunmaması sebebiyle erkeğin ve kadının namazı batıl değildir.²⁵ Ahmed b. Hanbel'e (öl. 241/855) göre Hz. Peygamber'in: "Allah'ın kadınları tehir ettiği gibi siz de kadınları tehir edin."²⁶ anlamındaki hadisi gereğince önde namaz kılan bir kadın bulunduğu hâlde ona doğru namaz kılmak mekruh olsa da namaz dışındaki bir kadına doğru namaz kılmak, Hz. Peygamber'in kendisi ile kıblesi arasına uzanıp uyuyan Hz. Âişe'yi (öl. 58/678) kaldırarak nafilâ namaz kıldığı hadisinde²⁷ olduğu üzere mekruh olmadığı gibi sağında veya solunda namaz kılan bir kadın varken namaz kılmak da mekruh değildir.²⁸

Hanefîlerden Ebû Yusuf ve Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'ye (öl. 189/805) göre bir kimse namaz kılınırken imamın önünde herhangi bir engel veya sütire olmadan cemaatin önünden geçerse geçtiği safları aşmadığı sürece o kişilerin namazı bozulmaz. Çünkü bu şekildeki bir geçiş her iki taraftan birinde bulunduğu sürece namaza aykırı bir durum oluşturmaz. Buna mukabil imamın önünde duvar veya sütire olduğu hâlde önünden geçilirse sütrenin namaz kılanların dışındakiler için mescit hükmünde oluşu sebebiyle namaz fasit olur. Dolayısıyla sütrenin haricinden geçmek mubah, dâhilinden geçmek mubah değildir.²⁹ Bu bilgidен hareketle sütrenin, önden geçenlerin namazı fasit veya noksan kılmasını engellemesi yönüyle bir başka önemi de açığa çıkmaktadır.³⁰

Sütrenin bir diğer önemi ise namaz kılanın önünden geçen kimsenin günahkâr olmasına mâni olmaktır. Çünkü Hz. Peygamber'in: "Sütire olduğu hâlde namaz kılanın önünden geçen bir kimse başına ne geleceğini bilse kırk (gün, ay, yıl) beklemesi, geçmesinden daha hayırlı olur."³¹ anlamındaki hadisi, namaz kılanın önünden geçenin günahkâr olduğunu vurgulamaktadır. Bu itibarla namaz kılanın önünde herhangi bir sütire yokken onun secde mahallinden geçen veya geçerken vücut organları onun hizasına denk gelen kişinin günahkâr kabul edildiği³² sabit olduğuna göre sütrenin ilgili günahın işlenmesine bir nevi kalkan olduğu söylenebilir.

Yukarıda da değinildiği gibi imamın edindiği sütrenin cemaat için de geçerli olması, cemaati ayrı ayrı sütire edinme zahmet ve meşakkatinden kurtarması sütrenin bir başka önemli niteliğidir. Çünkü Hz. Peygamber açık arazide cemaate namaz kıldırırken kendisi sütire edindiği hâlde hiç kimseden sütire edinmesini talep etmemiştir.³³ Dolayısıyla namaz kılmak için cemaatten her bir ferden ayrı ayrı sütire edinmesine gerek yoktur.

²² Eyerin arkılığından kasıt, devenin üzerine oturan bir kimsenin başının hizasına denk gelen semerin arkasındaki baston veya sopadır. "Sütretü'l-musallî", 24/181.

²³ Zirâ: Orta parmak ucu ile dirsek arasındaki mesafeyi ifade eden uzunluk birimidir. Mehmet Erkal, "Arşın", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/411.

²⁴ Ebû'l-Meâlî Burhânüddin İbn Mâze, *el-Muhîtu'l-burhânî fi'l-fikhi'n-Nu'mânî* (Beyrut: Dâru'l-Kütüb, 2004), 1/422.

²⁵ Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref b. Müri en-Nevevî, *el-Mecmu' şerhu'l-Mühezzebe* (Cidde: Mektebetü'l-İrşad, ts.), 3/231-232.

²⁶ Ebû'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1994), 9/296.

²⁷ Ebû Dâvûd, "Salât", 112 (No. 711-714).

²⁸ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/179.

²⁹ İbn Mâze, *el-Muhîtu'l-burhânî*, 1/498; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, 1/169.

³⁰ İbn Useymîn, *eş-Şerhu'l-mümtî'*, 3/275.

³¹ Ebû Dâvûd, "Salât", 109 (No. 701).

³² Mergînânî, *el-Hidâye*, 1/63; İbn Mâze, *el-Muhîtu'l-burhânî*, 1/431.

³³ Mergînânî, *el-Hidâye*, 1/63.

2.3. Mertebeleri ve Keyfiyeti

Namaz kılan kişinin önüne koyduğu sütrenin mertebeleri hakkında mezhepler ilgili hadise³⁴ binaen sırasıyla kıstas belirlemişler, bu kıstasa uymayı sünnet kabul etmişler ve bunların ihlalinde sünnete ittibân gerçeklemeyeceğini söylemişlerdir. Bu bağlamda ilk olarak duvar veya direğin, bunlar bulunamazsa yere dikilen bir sopanın sütre edinilmesi, bu da olmazsa namaz kılanın yerin seccade gibi tesviye edilmesi, bu seçenek de mümkün değilse yere uzun bir çizgi çekilmesi gerekir. Söz konusu sıralamada acziyet esas alınarak evvelinin gerçekleşmesi mümkünse sonrakiyle iktifa edilemez.³⁵ Bu bilgiden hareketle sütrenin mertebeleri konusunda ulemâca bazı alternatif yollar belirlendiği ve çözüm odaklı bir usulün benimsendiği görülmektedir.

Namaz kılanın önüne koyacağı sütrenin keyfiyeti hakkında Hz. Peygamber'in Talha b. Ubeydullah'a (öl. 36/656): "Eğer namaz kılariken önüne eyerin arkılığı kadar bir nesne koyarsan önünden geçenler sana zarar vermez."³⁶ anlamındaki buyruğu fakihlerce bir kriter kabul edilmiş ve sütrenin niteliği hakkında birtakım görüşler ileri sürülmüştür. Sütreden maksat sütrenin uzağında olan kimsenin namaz kılanın olduğunu fark etmesi ve onunla sütre arasına girilmeyeceğini; ancak sütrenin ardından geçebileceğini bilmesidir. Bu durumdaki sütrenin Hz. Peygamber'in: "Namazdaki kişinin sütresi oktur."³⁷ anlamındaki hadisi icabı İbn Mes'ûd'a (öl. 32/652) göre bir parmak kalınlığında ve bir zirâ uzunluğunda olan bir nesne olması gerekir.³⁸ Hadiste belirtilen eyerin arkalığını esas alan Hanefîler sütrenin yüksekliğini bir zirâ veya ondan daha yüksek bir nesne olarak,³⁹ Şâfiîler ise yaklaşık bir zirân üçte ikisi veya ondan daha uzunluğunda olarak takdir etmişlerdir.⁴⁰ Hanefîlerden Muhammed b. Hasan'a göre ön tarafa çubuk veya ona benzer nesneler koymaktan âciz olunursa duvar veya direk veya ağaç arkasında namaza durulmalıdır.⁴¹ Şâfiîler sütrenin eni hususunda bir kıstas koymayıp Hz. Peygamber'in: "Namazlarınızda bir ok bile olsa sütre edininiz."⁴² anlamındaki hadisi çerçevesinde kalın veya ince bir çubuğun sütre için yeterli olabileceğini belirtmişlerdir.⁴³ Onlara göre eşyalar, yiyecekler veya toprak üst üste yığıldığında eyer arkası olacak kadar yüksekliği haiz olursa bunlar da sütre edinilebilir.⁴⁴ Mâlikîler'e göre sütrenin uzunluğu dirsekten orta parmağın ucuna veya bileğe kadar,⁴⁵ sütrenin kalınlığı ise en azından mızrak kalınlığı kadar olmalıdır. Bundan ince olanlar sütre görevi için yeterli değildir. Mâlikî İbn Habib es-Sülemî (öl. 238/853) bu görüşe muhalefet ederek sütrenin eyerin arkalığından daha kısa, mızrağın kalınlığından daha ince olmasında bir beis olmadığını ileri sürmüştür.⁴⁶ Hanbelî mezhebine göre ise Hz. Peygamber'in hadisinde geçen eyerin arkalığı ifadesi gereğince sütrenin uzunluğu konusunda kesinlik değil, tahmini bir olgu mevcuttur. Sütrenin boyu bir zirâ olabileceği gibi ondan kısa da olabilir. Dolayısıyla bir zirâa yakın tüm nesneler sütre olarak kabul edilebilir. Sütrenin enine gelince bu konuda da herhangi bir had yoktur. Ok veya mızrak gibi ince nesneler sütre olabileceği gibi duvar gibi geniş şeyler de sütre olabilir.⁴⁷ Kanaatimize göre sütrenin uzunluğu hususunda Hz. Peygamber'in: "Eyerin arkalığı bir zirâ ve ondan fazlasıdır."⁴⁸ anlamındaki hadis çerçevesinde Hanefîlerin görüşü tercihe şayandır.

³⁴ Ebû Dâvûd, "Salât", 103 (No. 689).

³⁵ İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, 1/637.

³⁶ Ebû Dâvûd, "Salât", 102 (No. 685).

³⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/289 (No. 15417).

³⁸ Serahsî, *Şerhü's-Siyerî'l-kebir*, 115; Serahsî, *el-Mebsût*, 1/191.

³⁹ Bedreddin b. Ahmed el-Aynî, *el-Binâye şerhu'l-Hidâye* (Beyrut: Dâru'l-Kütüb, 2000), 2/429.

⁴⁰ Muhammed b. Ahmed eş-Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc* (b.y.: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994), 1/335.

⁴¹ İbn Mâze, *el-Muhîtu'l-burhânî*, 1/432.

⁴² Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003), 2/383.

⁴³ Nevevî, *el-Mecmu'*, 3/227.

⁴⁴ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Müri en-Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn*, (Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1991), 1/294-295; İsnevî, *el-Mühimmât*, 3/194.

⁴⁵ Sâvî, *Hâşiyetü's-Sâvî*, 1/336.

⁴⁶ Ebû'l-Velîd b. Ahmed İbn Rüşt, *el-Beyân ve't-Tahsîl* (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1988), 1/475.

⁴⁷ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/175.

⁴⁸ Ebû Dâvûd, "Salât", 102 (No. 686).

Namaz kılan kimsenin yere veya taşın üzerine sütte dikmesi mümkün olmazsa Hanefî mezhebinde bu konuda iki farklı görüş ortaya çıkmış, bir kısım ulemâ böyle durumlarda yere sütte dikmenin gerekli olmadığı; Ebû Ca'fer el-Hinduvânî (öl. 362/973) gibi bir kısım ulemâ ise sütte dikileceğiyle ilgili hadis gereğince yere sütte dikilmiş, fakat devrilmiş olmasının ya da dik duran sütünin gölgesi misali ön tarafa uzunlamasına sütünün konulmasının yeterli olacağı yönünde fetva vermişlerdir. Namaz kılanın önünden herhangi birisinin geçmeyeceğinden emin olunursa sütreyi gerektiren durum zail olduğu için sütte konulmasına gerek yoktur.⁴⁹ Hanefîlerden Mergînânî'ye (öl. 593/1197) göre sütünün yere atılması veya yere çizgi çekilmesinden ziyade maksadın hasıl olması açısından sütünün yere sabitlenmesi esastır.⁵⁰ Hanefî âlimi İbnü'l-Hümâm (öl. 861/1457) gibi bazı fakihler ön tarafa sütte konulmadığı durumlarda elbise veya kitabın konulabileceği veya elbiseyi yere sererek üzerinde namaz kılınabileceğini ileri sürmüşlerdir.⁵¹

Mâlikîler'e göre sütünün ön tarafa yerin sertliği sebebiyle dikilmesi mümkün değilse sütünün enlemesine veya uzunlamasına konulması kâfi değildir.⁵² Çünkü Mâlik'e göre kırbaç veya çubuk yere sabitlenemeyen bir durumda ise sütte olarak edinilmesi mekruhtur.⁵³ Onlara göre imam cemaate namaz kıldırırken önünde dikili duran sütte düşerse hafif hareketle sütreyi tekrar dikmelidir. Sütreyi dikmek kendisini meşgul edecekse dikmemelidir.⁵⁴ İmam, kendine tabi olanların sütresi kabul edildiğinden imamın önündeki sütte düşse bile cemaat için imam sütte olarak kalmaya devam eder.⁵⁵ Keza onlara göre kırbaç, ip, mendil, bir yere bağlı olmayan hayvan, yere çizilen çizgi ve çukur gibi namaz kılanı kendisiyle meşgul etmeyen sabit ve temiz olan her şey ve duvar ve direk gibi yere dikilmiş nesneler sütte olabilir. Anılan şeyler üzerinde necâset bulunursa bunların sütte edinilmesi mekruhtur.⁵⁶ Keza yüksek külah ve yastık sütte olarak edinilebildiği gibi at, katır ve eşeğin semeri hariç temiz bir hayvanın üzerine konan semer de sütte niyetiyle kullanılabilir. Kadın hariç bir erkeğin yüzü dışında sırtı sütte olabilir.⁵⁷ Ahmed b. Hanbel'e göre yanında sopa varken yerin sertliği sebebiyle sopanın yere dikilmesinin mümkün olmadığı durumlarda hadiste ifade edilen çizgiye kıyasla sopanın öne doğru yatay şekilde atılması gerekir.⁵⁸ Saîd b. Cübeyr (öl. 94/713) ve Evzâî (öl. 157/774) aynı kanaati taşıırken İbrahim en-Nehaî (öl. 96/714) bu eylemi kerih görmektedir.⁵⁹ Hanbelîlerde genel kanaate göre İbn Ömer hadisi⁶⁰ çerçevesinde bir deve veya herhangi bir hayvan da sütte edinilebilir.⁶¹

Diğer yandan bir perdenin sütte olarak edinilip edinilemeyeceği konusu da fakihlerce tartışılmıştır. Bu meyanda Hanefî âlimi Mergînânî'ye göre Hz. Peygamber'in: "Sütte olduğu hâlde namaz kılanın önünden geçen bir kimse başına ne geleceğini bir bilse kırk (gün, ay, yıl) beklemesi geçmesinden daha hayırlı olur."⁶² anlamındaki hadis gereği rükû ve secde yaparken namaz kılanın, başının hareket ettirdiği bir perde bile olsa önüne asması gerekir. Hatta Osmanlı âlimlerinden Şeyhülİslâm Sâdî Çelebi'ye (öl. 945/1539) göre söz konusu perdenin namaz kılanın rükû ve secdesiyle hareket etmesi ve secde mahallinden kalkması, sonrasında tekrar yerine gelmesi sütte olması için engel değildir.⁶³ Mâlikî fakihî İbn Nâcî'ye (öl. 839/1435) göre sütte kol kemiğinin sütte olarak kullanılmasından hasıl olan görevi kapı için kullanılan bir perdenin icra etmesi durumunda onun da sütte olarak kullanılması caizdir.⁶⁴ Buradan

⁴⁹ İbn Mâze, *el-Muhîtu'l-burhânî*, 1/433.

⁵⁰ Mergînânî, *el-Hidâye*, 1/63.

⁵¹ İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, 1/637.

⁵² Mâzerî, *Şerhu't-Telkîn*, 1/878-879; Ebu't-Tâhir İbrahim b. Beşir et-Tenûhî, *et-Tenbîh alâ mebâdii't-tevcîh* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2007), 2/526; Ebû Muhammed İbn Ebî Zeyd, *en-Nevâdir ve'z-Ziyâdât* (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1999), 1/195; el-Hâce Kevkeb Abîd, *Fikhi'l-ibâdât ale'l-Mezhebi'l-Mâlikî* (Dımaşk: Matbaatü'l-İnşâ, 1986), 168.

⁵³ Tenûhî, *et-Tenbîh*, 2/524; İbn Ebî Zeyd, *en-Nevâdir ve'z-Ziyâdât*, 1/194.

⁵⁴ Mâzerî, *Şerhu't-Telkîn*, 1/879; İbn Ebî Zeyd, *en-Nevâdir ve'z-Ziyâdât*, 1/196.

⁵⁵ Tenûhî, *et-Tenbîh*, 2/524.

⁵⁶ Kevkeb Abîd, *Fikhi'l-ibâdât*, 168.

⁵⁷ Aynî, *el-Binâye*, 2/430.

⁵⁸ Mansur b. Yunus Buhûtî, *Keşşâfü'l-knâ an metni'l-İknâ'* (Suudi Arabistan: Vizâratü'l-Adl, 2000), 2/439.

⁵⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/177.

⁶⁰ Ebû Dâvûd, "Salât", 104 (No. 692).

⁶¹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/176.

⁶² Ebû Dâvûd, "Salât", 109 (No. 701).

⁶³ İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, 1/636.

⁶⁴ Muhammed b. Abdurrahman el-Hattâb, *Mevâhibü'l-celîl li-şerhi muhtasarı Halîl* (b.y.: Dâru'l-Fikr, 1992), 1/533.

hareketle günümüzdeki ibadethanelerde kadın cemaat bölümüne perde ve paravanların konulmasının doğru bir uygulama olduğu ortaya çıkmaktadır.

Sütreyile niyetiyle tatbik edilebilecek usullerden diğeri de yere çizgi çekmektir. Hanefî âlimi Muhammed b. Hasan'dan namaz esnasında önüne koyacak sütre bulamayan bir kimsenin yere çizgi çekmesi gerektiğiyle ilgili bir bilgi nakledilmiştir. Ancak uzaktan bakan bir kimsenin bu çizgiyi görmesi mümkün olmayacağına göre çizgi çekmekle çekmemek arasında bir fark yoktur. Hanefilerde ekser ulemâ Hz. Peygamber'in "Sizden biriniz namaz kılarken yönünü bir şeye doğru yöneltsin. Bir şey bulamazsa önüne çubuk diksın. Onu da bulamazsa önüne çizgi çeksın. Böyle yaparsa önünden geçenler ona zarar vermez."⁶⁵ anlamındaki hadisini, yaygınlığı sebebiyle bilinmemesi mümkün olmayan olaylar (umûmü'l-belvâ) kategorisinde değerlendirerek kabul etmemişlerdir.⁶⁶ Hanefilerden İbnü'l-Hümâm ve son devir Hanefî ulemâsı yere çizilen çizginin sütre edinilmesinin doğruluğunu tercih etmişler, sünnetin ittibâdan evlâ olduğunu belirtmişlerdir.⁶⁷ Şâfiî'den (öl. 204/820) kişinin önüne sütre dikmemesi söz konusu olursa uzun bir çizgi çekmesi gerektiği bilgisi nakledilmiştir.⁶⁸ Mâlik sütre niyetiyle yere çizgi çekmenin bilinmeyen batıl bir uygulama olduğunu ileri sürmüştür.⁶⁹ Dolayısıyla Mâlikî mezhebinde bazı âlimler hariç su, ateş ve vadi gibi şeylerden sütre olmayacağı gibi yere çizilen çizgiden de sütre olmayacağını vurgulamışlardır.⁷⁰ Ahmed b. Hanbel, Evzâî ve Saîd b. Cübeyr'e göre sütre bulunamadığında yere çekilen çizgi sütre makamında sayılıp ona doğru namazın kılınması caizdir.⁷¹ Son dönem Hanbelî fakihlerinden Muhammed b. Sâlih el-Useymin'e (1929-2001) göre namaz kılınan mekân kum, toprak ve çakıl gibi bir zemine sahipse ilgili hadise göre o mekân üzerine bariz bir iz bırakılması mümkündür. Ancak günümüzdeki cami ve mescitlerin zemininin halı, kilim, hasır, seccade vb. sergilerle kaplanması, üzerine bariz bir çizgi çekme veya iz bırakma olanağı sunmadığı aşikârdır. Buna bedel bu sergiler üzerine nakşedilen renkli çizgi ve izlerin sütre vazifesi görüp görmeyeceği mütekaddimîn ulemâsınca tartışılmış, bu gibi renkli nakışların sergiler üzerinde bariz bir ip/çizgi izlemini bıraktığı takdirde sütre vazifesi taşıyacağı belirtilmiştir.⁷² Bu görüşe göre zamanımızda ibadethanelerde ayakların hizasına gelecek biçimde halı ve kilimlerin üzerine nakşedilen şekillerin/çizgilerin sütre vazifesi gördüğü ve namaz kılan kişinin ayrıyeten sütre edinmesine gerek olmadığı söylenebilir.

Sütreyile niyetiyle çizgi çekmeyi kabul edenler genel olarak öne dikilen bir direğin uzunluğu gibi çizginin uzun bir şekilde veya mihrap suretinde olması gerektiği yönünde beyanda bulunmuşlardır.⁷³ Hanefî mezhebindeki bazı fakihler Hz. Peygamber'in konuyla ilgili yukarıdaki hadisine⁷⁴ istinaden yere sütre niyetiyle sütrenin gölgesine benzer uzunlukta ve mihraba benzer kalınlıkta çizgi çekilmesi gerektiği yönünde görüş bildirmişlerdir.⁷⁵ Şâfiîlerde kibleye doğru uzunlamasına bir çizginin çekilmesi mezhep içinde en çok kabul gören bir uygulamadır.⁷⁶ Şâfiî âlimi Nevevî (öl. 676/1277), sütrenin gölgesine benzemesi sebebiyle çizginin uzun olarak çizilmesi gerektiğini savunmuştur.⁷⁷ Ebû Dâvûd (öl. 275/889), sütre niyetine çizilen çizginin mahiyeti hakkında Ahmed b. Hanbel'den çizginin eninin yuvarlak bir oklavaya benzeyen bir hilal, yani kavisli bir yay gibi olacağı bilgisini paylaşmıştır.⁷⁸ Hanbelîlerden Buhâtî'ye göre ise herhangi bir çizgi sütre olarak yeterlidir.⁷⁹

⁶⁵ Ebû Dâvûd, "Salât", 103 (No. 689).

⁶⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, 1/192; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi*, 1/217-218.

⁶⁷ Kemâleddin Muhammed İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr* (b.y.: Dâru'l-Fikr, ts.), 1/408.

⁶⁸ Aynî, *el-Binâye*, 2/432; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 1/420.

⁶⁹ Mâzerî, *Şerhu't-Telkîn*, 1/878.

⁷⁰ İbn Ebî Zeyd, *en-Nevâdir ve'z-Ziyâdât*, 1/196.

⁷¹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/177.

⁷² İbn Useymin, *eş-Şerhu'l-mümti*, 3/280.

⁷³ İbn Mâze, *el-Muhtâtu'l-burhânî*, 1/434.

⁷⁴ Ebû Dâvûd, "Salât", 103 (No. 689).

⁷⁵ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, 1/408.

⁷⁶ Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn*, 1/294-295.

⁷⁷ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/637.

⁷⁸ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/177; Ebû Dâvûd, "Salât", 103 (No. 690).

⁷⁹ Buhâtî, *Keşşâfü'l-kınâ*, 2/439.

Diğer taraftan namaz esnasında kullanılması mekruh olan sütreler de vardır. Mâlikîler uyuyan, mecnûnun veya kâfir bir kimsenin sütre olarak edinilmesinin doğru olmadığını savunmuşlardır.⁸⁰ Mâlikî fakihî İbnü'l-Kâsım (öl. 191/806), namaz kılanın önünde abdest ve gusûl almayı bilmeyen bir delinin, çocuğun, kadının ve kâfirin bulunmasını tasvip etmemiştir. Buna karşın İbn Nâcî abdestini tutamayan bir çocuğun sütre olarak edinilmesinin caiz olduğu gibi konuşan kimselerin de halka olmaması şartıyla sütre olarak edinilmesinin cevazını dillendirmiştir.⁸¹ Keza Mâlikîler idrarları temiz kabul edilen deve, sığır ve küçükbaş hayvana doğru namaz kılmanın, Hz. Peygamber'in namazı deveye doğru kıldığı⁸² iktizasınca caiz olduğunu; buna karşın idrarları pis kabul edilen at ve eşeğe doğru namaz kılmanın doğru olmadığını belirtmişlerdir. Hatta eşeğin örtüsü/semeri de sütre olarak kullanılamaz. Keza eşi bile olsa bir kişinin kadının sırtına doğru namaz kılması mekruh olduğu gibi yekpare bir taşta doğru namaz kılması puta tapma endişesi taşıdığı için mekruhtur. Bu taşın dışında başka bir alternatif mevcut değilse ilgili taş sütre olarak kullanılabilir.⁸³ Yine muhannes⁸⁴ ve eş cinsel birisinin arkasında da namaz kılmak mekruh olduğu gibi namaz esnasında her an zail olma durumu söz konusu olan bir nesneyi sütre edinmek de mekruhtur.⁸⁵ Şâfiî'ye göre zihni namazdan alıkoyması sebebiyle kadının ve yukarıda zikredilen İbn Ömer hadisinin kendisine ulaşmaması sebebiyle hayvanın sütre edinilmesi doğru değildir.⁸⁶ Ahmed b. Hanbel'e göre Allah'ın dışındaki varlıklara tapma ve kalbi meşgul etme anlamı taşıyacağı için bir insanın yüzüne, surete, yazıya, ateşe ve Mushaf'a doğru namaz kılmak mekruh olduğu gibi, Hz. Peygamber'in, kendisi ile kibleleri arasına uzanıp uyuyan Hz. Âişe'yi kaldırmakla nafil namaz kıldığı hadisine⁸⁷ istinaden farz namazlarda uyuyana doğru namaz kılmak mekruhtur. Ancak bu durumdaki kimseye doğru nafil namaz kılmak mekruh değildir.⁸⁸ Yine Ahmed b. Hanbel'e göre konuşmaları rahatsızlık vermesi sebebiyle konuşan kimselere doğru namaz kılmak da mekruhtur.⁸⁹

Fukahaya göre kabre doğru namaz kılmak da yasaklanmıştır. Ancak kabirle kişi arasında kabir duvarı veya yol olursa veyahut dışardan bakan kimse namaz kılanın kabre doğru namaz kıldığı evhamına kapılmayacak bir mesafede bulunduğunu görürse ya da önünde sütre mesafesi kadar bir açıklık bulunursa bunlarda nehiy yoktur. Keza insanların ve araçların çokça geçtiği yol kenarlarında kılınan namaz sahih olsa da namazdan alıkoyması ve huşûu bertaraf etmesi sebebiyle mekruhtur.⁹⁰

3. Sütreyle İlgili Fıkhi Hükümler

3.1. Hükümü

Namaz kılmak isteyen bir kimsenin öncesinde sütre edinmesinin hükmü fukahaca tartışılmış ve farklı görüşler tezahür etmiştir. Cumhura göre namaz kılanın sütre edinmesi vacip değildir. Kişi namazını sütre olmadan kılsa günahkâr olmaz. Sütre namazın tamamlayıcısı mesabesinde olup, namazın sıhhat şartlarından değildir. Hz. Peygamber'in: "Sizden biriniz namaz kılarken (sütre olduğu hâlde) önünüzden birisi geçerse gücünüz yettiğince ona mani olsun."⁹¹ anlamındaki hadis sütre edinmenin mendup olduğunu kanıtlamaktadır.⁹² Bu bağlamda genel olarak Hanefî ve Mâlikîler'e göre ister münferit isterse cemaatle kılınan namaz olsun önden geçilme endişesi söz konusu olursa; Hanbelîler'e göre ise önden geçilme endişesi bulunmasa bile sütre edinmek müstehaptır.⁹³ Ebû Hanîfe (öl. 150/767) ve Muhammed b. Hasan'a göre açık arazide namaz kılan bir kimsenin namaza başlamadan önce önünden geçenlerle mücadele etmemesi için önüne bir çubuk dikmesi ya da boyu bir zirâ olan bir nesne koyması

⁸⁰ Aynî, *el-Binâye*, 2/430.

⁸¹ Hattâb, *Mevâhibü'l-celil*, 1/533-534.

⁸² Ebû Dâvûd, "Salât", 104 (No. 692).

⁸³ Mâzerî, *Şerhu't-Telkîn*, 1/877-878.

⁸⁴ Muhannes: Cinsiyeti çift ya da belirsiz olan kimselerdir. İbn Manzûr, "ens", 1/208.

⁸⁵ Hattâb, *Mevâhibü'l-celil*, 1/533.

⁸⁶ Nevevî, *el-Mecmû'*, 3/227.

⁸⁷ Ebû Dâvûd, "Salât", 112 (No. 711-714).

⁸⁸ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/178.

⁸⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/178.

⁹⁰ İbn Useymîn, *eş-Şerhu'l-mümti'*, 2/254-255.

⁹¹ Ebû Dâvûd, "Salât", 108 (No. 697, No. 700).

⁹² İbn Useymîn, *eş-Şerhu'l-mümti'*, 3/276.

⁹³ "Sütretü'l-musallî", 24/178.

müstehaptır.⁹⁴ Hanefî âlimi Serahsî'ye göre kible tarafında bir resim ve benzeri nesne varsa Hz. Peygamber'in surete doğru namazı yasaklaması sebebiyle bu durumda sütre edinmemek mekruhtur.⁹⁵ Hanefîlerden Sedîdüddîn el- Kâşgarî'ye (öl. 705/1305) göre Hz. Peygamber'in açık arazide önünde sütre olmadığı hâlde namaz kıldırıldığı⁹⁶ hadisine göre sütreyi terk etmek tenzihen mekruhtur.⁹⁷ Mâlikî mezhebinde de genel olarak sütrenin hükmü müstehap olmakla beraber mezhep içerisinde farklı görüşler de mevcuttur. Mâlik, İbn Abdilber en-Nemerî (öl. 463/1071) ve İbn Rüşd'ün dedesi Ebü'l-Velîd İbn Rüşd'e (öl. 520/1126) göre bir kimsenin namaza başlamadan önce ister önünden başkasının geçme ihtimali bulunsun veya bulunmasın isterse yolcu olsun veya olmasın her halükârda önüne sütre edinmesi namazın sünnetlerinden, Mâlikî İbn Habîb es-Sülemî'ye göre (öl. 238/853) ise namazın şartlarından.⁹⁸ Mâlikî Bâcî'ye (öl. 474/1081) göre sütre edinmek mendup; Kâdî İyâz'a (öl. 544/1149) göre müstehap; İbn Abdüsselâm el-Hevârî'ye (öl. 749/1348) göre vacip; torun İbn Rüşd'e (öl. 595/1198) göre ise namazın fezâilinden olup terki mekruhtur.⁹⁹ Diğer taraftan Mâlikî mezhebinde açık arazilerde önüne sütre edinmeden namaz kılan kimsenin sütre edinmesi hususunda uyarılması mezhep içerisinde tartışılmış, bazı ulemâyâ göre bu hareket güzel görülen bir uygulama, bazılarına göre ise uyarma kudretini haiz olanların uyarması gerektiği, uyarma kudretini haiz olmayanların uyarmaması gerektiği bilgisi mevcuttur.¹⁰⁰ Keza Mâlik'e göre bir kimse yüksek bir mekânda namaz kılar ve kıldığı yerden insanların başları görünüyorsa önüne sütre koyması gerekirken, aksi durumda sütre koyması gerekli değildir.¹⁰¹ Şâfiîler'e göre açık arazi veya dağ başında namaz kılanın önüne sütre edinmesi Hz. Peygamber'in "Sizden biriniz namaz kılarken yanında asası varsa ona doğru yönelsin, bulamazsa önüne çizgi çeksin."¹⁰² hadisine istinaden müstehaptır.¹⁰³ Keza Hanbelîler'e göre de namaz kılanın, önüne sütre edinmesi müstehap olup mescit veya evde namaz kılan kimsenin duvarı veya direği, açık arazide namaz kılanın kazığı, mızrağı veya asayı önüne alması, devesi varsa devesini ön tarafına bağlaması veya hayvanın eyerini önüne koyması gereklidir. Bu hususta Ahmed b. Hanbel'e bineğe binen birisinin seferde ve ikamette iken sütre edinmesi hakkında soru sorulmuş, o da söz konusu kimsenin eyer arkasına benzeyen bir sütre edinmesi gerektiği şeklinde cevap vermiştir.¹⁰⁴ Hanbelîlerden Buhûtî'ye (öl. 1051/1641) göre ise Hz. Peygamber'in sütresiz sahrada namaz kıldırması¹⁰⁵ örneğinde olduğu gibi sütre edinmek sünnet olarak telakki edilebilir.¹⁰⁶

3.2. Hizalanma Şekli

İslâm hukukunda namaz kılanın önüne sütre edinmesi ne kadar önemli ise sütrenin hizalanma şekli de o kadar önem arz etmektedir. Bir kişi bir bank veya kürsüye doğru veyahut açık arazide namaz kılacaksa sütreyi sağ ya da sol alnına denk gelecek şekilde hizalaması gerekir.¹⁰⁷ Çünkü Mikdâd b. Amr (öl. 33/653) Hz. Peygamber'i bir çubuk veya bir direk veyahut bir ağaca doğru namaz kılarken alnının sağ ya da sol tarafını bu nesnelere doğru hizaladığını ve bu hususta çok ısrarcı olduğunu rivayet etmiştir.¹⁰⁸ Bu konuda sahih olan, alnın sağ tarafını bu nesnelere hizalamaktır.¹⁰⁹ Şâfiî mezhebine göre sütreyi doğrudan karşıya

⁹⁴ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 1/217; İbn Mâze, *el-Muhîtu'l-burhânî*, 1/432.

⁹⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, 2/78-79.

⁹⁶ Ebû Dâvûd, "Salât", 114 (No. 718).

⁹⁷ Ebû Abdillâh Sedîdüddîn Muhammed b. Muhammed b. Alî el-Kâşgarî, *Münyetü'l-musallî ve gunyetü'l-mübtedî* (Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 2007), 211.

⁹⁸ Mâzerî, *Şerhu't-Telkîn*, 1/879; İbn Ebî Zeyd, *en-Nevâdir ve'z-Ziyâdât*, 1/194.

⁹⁹ Hattâb, *Mevâhibü'l-celil*, 1/532; İbn Rüşd, *el-Beyân ve't-Tahsîl*, 1/473.

¹⁰⁰ İbn Ebî Zeyd, *en-Nevâdir ve'z-Ziyâdât*, 1/195.

¹⁰¹ Mâzerî, *Şerhu't-Telkîn*, 1/879; İbn Ebî Zeyd, *en-Nevâdir ve'z-Ziyâdât*, 1/195.

¹⁰² Ebû Dâvûd, "Salât", 103 (No. 689).

¹⁰³ Ebû'l-Hasen Alî b. Habîb el-Mâveridî, *el-Hâvi'l-kebîr* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1999), 2/208; Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn*, 1/294.

¹⁰⁴ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/174.

¹⁰⁵ Ebû Dâvûd, "Salât", 114 (No. 718).

¹⁰⁶ Buhûtî, *Keşşâfü'l-kınâ*, 2/436.

¹⁰⁷ Mergînânî, *el-Hidâye*, 1/63.

¹⁰⁸ Ebû Dâvûd, "Salât", 104 (No. 693).

¹⁰⁹ İbn Mâze, *el-Muhîtu'l-burhânî*, 1/433.

koymak yerine sağ ya da sol yana almak yukarıdaki sünnete uygunluk arz eder.¹¹⁰ Mâlik'e göre bu konudaki hüküm, öne dikilebilen asa, sopa, çubuk, taş ve direk gibi nesneler içindir. Oysa geniş bir direk, sütun, duvar, seccade veya ona benzer nesnelerde namaz bunların üzerinde ifa edilip karşısında olmadığı için bu nesnelere direkt yönelmekte bir sakınca yoktur.¹¹¹ Ahmed b. Hanbel'e göre de Mikdâd b. Amr hadisine istinaden bir direğe veya kazağa doğrudan yönelmek yerine bu nesnelerin sağ ya da soluna doğru yönelmek müstehaptır.¹¹²

3.3. Namaz Kılanla Sütresi Arasındaki Mesafe

Namaz kılmak için suture edinmenin "Sizden biriniz sutureye doğru namaz kılsa sutureye yakın dursun."¹¹³ anlamındaki hadis gereği suturenin arkasında bulunması ve ona yaklaşması iktiza eder. Önünde hiçbir şey olmasa da namazı geçerlidir. Çünkü suture edinme emri namazın aynına râci bir mana taşıdığı için sutureyi terk etmek namazın sıhhatine mâni değildir.¹¹⁴ Namaz kılan kimse ile edildiği suture arasındaki mesafe fukaha arasında tartışılmış, birtakım gerekçelere dayanılarak farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Hanefî fakihî Haskefî'ye (öl. 1088/1677) göre sünnetteki uygulamanın üç zirâdan fazla olmaması sebebiyle namaz kılanla suture arasındaki mesafenin üç zirâdan az olması gerekir.¹¹⁵ Şâfiî mezhebine göre suture ile namaz kılanın arasındaki mesafenin yaklaşık üç zirâ olması müstehaptır.¹¹⁶ Mâlikîler'e göre suture ile namaz kılanın arasındaki mesafenin en azı bir kedinin veya koyunun geçebileceği mesafedir ki, bu da bir karış kadardır. En uzununu ise bir rivayete göre rûkû ve secde mahalli, bir rivayete göre ayakta iken üç zirâ, başka bir rivayete göre ise iki saf mesafesi kadar olması gerekir.¹¹⁷

3.4. Namaz Kılanın Önünden Geçmek

Daha evvel de belirtildiği gibi namazda huşûun sağlanması için suture edinmek veya suture olabilecek nesnelere doğru yönelmek, namaz öncesi alınması gerekli tedbirlerin başında yer almaktadır. Nitekim suturenin uzağında olan kimsenin namaz kılanın olduğunu fark etmesi ve onunla suture arasına girilmeyeceğini; ancak suturenin haricinden geçebileceğini bilmesi, suturenin maksatlarından birisidir.¹¹⁸ Bu itibarla Hz. Bilâl-i Habeşî'nin (öl. 20/641) temreni demir kısa bir mızrağı çıkarıp yere dikmesi, Hz. Peygamber'in bu mızrağın arkasına geçerek insanlara iki rekât namaz kıldırması ve insanların ve hayvanların da bu mızrağın ötesinden geçip gittikleri¹¹⁹ hadiste görüldüğü üzere kırdan namaz kılmak isteyen bir kimsenin/cemaatin önüne suture koyması gerekir. Suture özellikle de imamın önünde bulunursa cemaatin ayrıyeten suture edinmesine gerek yoktur. Çünkü imamın önüne koyduğu suture birinci saftaki cemaat, birinci saftaki cemaatin suture si ise ikinci saftaki cemaat için geçerlidir. Bu durumda suturenin ötesinden geçmek isteyen kimse engellenemez. Zira mevcut suture kişiyle namaz kılanın arasında duvar mesabesindedir.¹²⁰ Fukahanın ekserisine göre imamın suture si arkasındakilere ait bir suture sayıldığı için imamın arkasındaki saftan veya diğer safların arasından geçişler namazı bozmaz. Buna karşın imamların suture si arasından geçişler hem imamın hem de cemaatin namazını bozar.¹²¹ Bu bağlamda Şâfiîler'e göre yukarıdaki ilgili hadis çerçevesinde önünde suture si olduğu hâlde namaz kılanın tam önünden geçmek haram, suturenin ötesinden geçmek haram değildir. Şâfiî âlimi Gazzâlî'ye (öl. 505/1111) göre böyle bir fiil haram değil, mekruhtur. Bu konuda ağır basan görüş böyle bir geçişin haram olduğudur.¹²² Mâlik'e göre imamın suture si kendine ait suture olduğu için önden geçmek isteyen bir kimse suture ile imamın önünden geçmekten imtina ettiği gibi imamların imamın arkasındaki saftan geçmekten de imtina etmesi gerekir.

¹¹⁰ Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn*, 1/296.

¹¹¹ "Sütretü'l-musallî", 24/183-184.

¹¹² İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/177.

¹¹³ Ebû Dâvûd, "Salât", 108 (No. 698).

¹¹⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, 1/191; İbn Mâze, *el-Muhîtu'l-burhânî*, 1/429-430.

¹¹⁵ İbn Âbidîn, *Reddül-muhîr*, 1/637.

¹¹⁶ Mâverî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 2/209.

¹¹⁷ Mâzerî, *Şerhu't-Telkîn*, 1/878-879; Tenûhî, *et-Tenbîh*, 2/526.

¹¹⁸ Muhammed b. el-Hasan eş-Şeybânî, *el-Asl* (Kerâti: İdâratü'l-Kur'an, ts.), 1/191.

¹¹⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *el-Câmi'u's-şâhih* (b.y.: Dâru Tavkî'n-Necât, 1422), "Salât", 17 (No. 376).

¹²⁰ Serahsî, *Şerhu's-Siyeril-kebîr*, 1/114-115; Serahsî, *el-Mebsût*, 1/191; Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, 1/217.

¹²¹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/174-175.

¹²² Nevevî, *el-Mecmu'*, 3/228.

Bunun dışındaki saflardan geçmesi caizdir.¹²³ Ahmed b. Hanbel'e göre ise bu tür geçişler namazı bozmaz, ancak namazın sevabını eksiltir. Sevabın eksilmesi ise güç yetirebildiği hâlde önünden geçeni engellemeyen kişinin namazı içindir. Engellediği hâlde geçmek hasıl olursa kişinin namazı tamdır.¹²⁴ Hâl böyle olunca cemaatle namaz kılarken imamın herhangi bir sebeple abdesti bozulursa konuşmaksızın işaretle yerine cemaatten birisini geçirir. İmamın kapsama alanı saflar olduğu için imam cemaatin sağından, solundan veya arkasından dışarı çıkabilir. Cemaatin ön tarafından çıkmak isterse bu durumda sütrenin ötesini, önünde sütre yoksa secde mahallini dikkate alarak dışarı çıkmalıdır.¹²⁵

Öte yandan cumhura göre, sütreye doğru namaz kılınmasa bile namaz kılanın önünden yakın mesafeden geçen kişi günah işlemiş olur. Fukaha bu yakın mesafenin haddi konusunda ihtilafa düşmüştür. Bir görüşe göre ayaklar ile secde mahalli arası, bir görüşe göre iki saf arası, başka bir görüşe göre ise elli zirâ kadardır. Bu görüşler içinde sahih olanı huşû içinde namaz kılanın, önünden geçen kimseye gözünün takılacak kadar yakın mesafede olmamasıdır. Böyle bir geçiş mekruh olmakla birlikte bu mesafenin ötesinden geçiş mekruh olmamaktadır.¹²⁶ Hanefî fukahasından bazılarına göre ise namaz kılanla sütresi arasındaki mesafe iki saf miktarından az olursa bu geçiş mekruh, fazla olursa mekruh değildir. Keza mescitte namaz kılınırken namaz kılanın önünde direk veya ayakta ya da oturan bir insan bulunursa namaz kılanın önünde engel bulunmasından ötürü önünden geçişte herhangi bir mahsur yoktur. Küçük mescitlerde ön tarafına sütre koymadan namaz kılanın önünden bir kimse herhangi bir mesafeden geçerse mekruh sayılır.¹²⁷ Serahsî, Mergînânî, Kādîhan (öl. 592/1196), Pezdevî (öl. 482/1089), Ebû Ca'fer el-Hinduvânî'ye göre önden geçen kimse namaz kılanın baktığı secde mahalline rastlarsa mekruh, bunun ötesinden geçerse mekruh değildir. Ebü'l-Kâsım es-Saffâr'a (öl. 326/937) göre ise açık arazide veya önünde sütre olmadığı durumlarda namaz kılanla önünden geçen arasında birinci saf ile kible duvarı arası kadar mesafe varsa bu geçiş namaza zarar vermez. Ancak önünde sütre olduğu hâlde namaz kılanın önünden geçmek mekruh, sütrenin ötesinden geçmek ise mekruh değildir.¹²⁸ Muhammed b. Abdullah et-Timurtaşî'ye (öl. 1006/1598) göre bu konuda sahih görüş huşû içinde namaz kılan kimsenin görüş alanına rast gelmeyen her geçiş mekruh değildir. Bu minvalde sahrada namaz kılanın görüş alanının son sınırı ayakta iken secde mahalli, rükuda iken ayaklarının önü, secdede iken burnunun ucu, oturduğunda iken kucağı ve selamda iken iki omuzudur. Camideki görüş alanı, açık arazideki görüş alanının aynısıdır. Mescide gelince önünde sütun veya buna benzer şeyler dışında görüş alanı mescidin kendisidir.¹²⁹ Mâlikîler'e göre namaz kılanın önünde sütre yokken önünden bir kimsenin geçmesi haramdır. Fakat önünden geçmek isteyen başka bir yerden geçme seçeneği olmayıp geçmeye mecbursa sütre olsun veya olmasın bu geçiş haram değildir.¹³⁰ Müçtehit âlim İbn Dakikul'îd (öl. 702/1302) bu konuda dört görüş ileri sürmüştür. Birincisi; namaz kılanın dikkatinin yönelmemesi şartıyla önünden geçen kimsenin başka bir alternatifi olduğu hâlde geçerse günah sadece geçene aittir. İkincisi; namaz kılanın dikkati yönelir, geçen de başka bir alternatifi olmazsa günah sadece namaz kılanına aittir. Üçüncüsü; namaz kılanın dikkati yönelir, geçen de başka alternatifi varsa günah her ikisine aittir. Dördüncüsü; namaz kılanın dikkati çekilmez, geçen de başka bir alternatifi olmazsa günah her ikisine de yazılmaz.¹³¹ Ebû Bekir İbnü'l-Arabî'ye (öl. 543/1148) göre bazı fakihler namaz kılanın önünde sütre bulunmazsa önünden geçenle ilgili şartları ağırlaştırmışlar, bir ok atımı, bir taş atımı, bir mızrak atımı, silahla kurşun atımı, kılıçla karşılıklı kavgâ mesafesi veya yirmi zirâ mesafesi gibi ölçüler takdir etmişlerdir.¹³²

¹²³ Sâvî, *Hâşiyetü's-Sâvî*, 1/334.

¹²⁴ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/182.

¹²⁵ İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, 1/601.

¹²⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, 1/192; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 1/217.

¹²⁷ İbn Mâze, *el-Muhîtu'l-burhânî*, 1/432-433.

¹²⁸ İbn Mâze, *el-Muhîtu'l-burhânî*, 1/432-433; Aynî, *el-Binâye*, 2/427.

¹²⁹ Aynî, *el-Binâye*, 2/427.

¹³⁰ Kevkeb Abid, *Fıkhu'l-ibâdât*, 168-169.

¹³¹ İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, 1/635.

¹³² Aynî, *el-Binâye*, 2/427; Sâvî, *Hâşiyetü's-Sâvî*, 1/335.

Konu cami ve mescitler açısından ele alındığında Muhammed b. Hasan'a göre büyük bir mescit veya camide namaz kılanın önünden herhangi bir mesafeden geçmek secde mahallinden geçmek demektir. Buna karşın bazı Hanefî fukahasına göre ise söz konusu hüküm küçük mescitler için geçerli olup namaz kılanın önünden geçmenin mekruh olacağını vurgulamıştır. Keza bazı Hanefî fukahasına göre bank veya kürsüye doğru veya herhangi bir satıh üzerinde namaz kılanın önünden geçmek isteyen kişi kendi boyundan daha az mesafeden geçmesi mekruhtur.¹³³ Şayet bank veya kürsünün boyu, geçen boyu kadar olursa bu sütte sayılacağı için önünden geçen kişi günah işlemiş olmaz. Bu hüküm aynı vasfı taşıyan yatak ve satıh için de geçerlidir. Bir bineğe bindiği hâlde inerek veya bineğine binerek geçen de günah işlemiş olmaz.¹³⁴

Öte yandan namaz kılanın önünden geçmekle namazın bozulup bozulmadığı konusu da fukahaca tartışılmıştır. İbn Abbas (öl. 68/688) ve Atâ b. Ebû Rebâh (öl. 114/732) siyah köpek ve hayızlı kadın; İkrime b. Ebû Cehil (öl. 13/634) ise köpek, eşek, domuz, kadın, Yahudi, Hristiyan ve Mecusi bir kimse namaz kılanın önünden geçtiğinde namazın fâsid olduğunu ileri sürmüştür.¹³⁵ Hanefîler'e göre namaz kılanın önünden erkek, kadın, eşek veya köpek geçerse namaz bozulmaz. Çünkü Hz. Peygamber'in: "Namaz kılanın önünden herhangi bir şey geçerse namaz bozulmaz. Elinizden geldiği kadar onu defedin."¹³⁶ anlamındaki hadis ile Hz. Âişe'nin, Hz. Peygamber'in bir gece vitir namazı kılmak için kalktığını, o sırada kendisinin Hz. Peygamber'le kibleleri arasında uzanmış olduğu hâlde uyuduğunu, Hz. Peygamber'in onu kaldırarak vitir namazını kıldığını¹³⁷ rivayet ettiği hadis ile İbn Abbas'ın, Hz. Peygamber Mina'da namaz kıldırırken bir eşeğin sırtında bazı safların önünden geçerek eşekten indiği ve onlarla beraber namaza durduğu, bu sırada eşeğin safın önünde otlamaya devam ettiği ve hiç kimsenin bu durumu yadırgamadığı¹³⁸ hadis gereği namaz kılanın önünden bir kimse geçerse namazı bozulmaz.¹³⁹ Konuyla ilgili İmam Muhammed de bir kadının namaz kılanın önünden geçmek istediğinde onun engellenebileceği, geçtiğinde ise namazın fasit olmadığını belirtmiştir.¹⁴⁰ Şâfiîler'e göre namaz kılanla sütte arasından erkek, kadın, çocuk, kâfir, siyah köpek, eşek ve diğer hayvanlar geçerse namaz batıl olmaz.¹⁴¹ Buna karşın Zâhirî ashâbı, Ebû Zer el-Gıfârî'nin (öl. 32/653): "Bir kimse önüne eyer arkılığı kadar bir sütte koymadan namaza durursa önünden geçen eşek, siyah köpek ve kadın o kimsenin namazını bozar." dediği, kendisine siyah köpekten kastın ne olduğu sorulunca o, bu soruyu Hz. Peygamber'e sorduğunu, Hz. Peygamber'in de: "Siyah köpek şeytandır." buyurduğu¹⁴² hadisine istinat ederek kadın, eşek ve köpeğin namaz kılanın önünden geçtiğinde namazın fasit olacağını savunmuştur.¹⁴³ Kanaatimize göre Ebû Cühayfe Vehb'in (öl. 74/693) babası Abdullah'tan (öl. ?) Hz. Peygamber'in geniş bir arazide insanlara önünde temreni demir kısa bir mızrak olduğu hâlde öğle ve ikinci namazlarını kıldırırken kadın ve eşeklerin bu mızrağın ötesinden geçtiklerini rivayet ettiği hadise¹⁴⁴ binaen namazın bozulmadığını ileri süren Hanefî ve Şâfiîlerin görüşleri tercih sebebidir.

Fukaha namaz kılanın önünden geçme hususunda tavaf yapanı, saftaki boşluğu doldurmak isteyen, burnu kanama veya abdestinde şüpheye düşme gibi nedenlerle abdest almak için dışarı çıkanları istisna etmişler, bu kimseler namaz kılanın önünden geçseler bile günahkâr olmayacaklarını söylemişlerdir.¹⁴⁵ Cemaatle namaz kılınırken ön saf ile arka saf arasında boşluklar bulunur da bu boşlukları doldurmak isteyen kimseler arka safta bulunanların önünden geçmek zorunda kalırsa "Her kim safta boşluk bulursa onu kendisi doldursun. Eğer doldurmazsa önünden geçen onun boynunu çiğnemek zorunda kalırsa ona

¹³³ İbn Mâze, *el-Muhîtu'l-burhânî*, 1/432.

¹³⁴ Aynî, *el-Binâye*, 2/428.

¹³⁵ Aynî, *el-Binâye*, 2/422.

¹³⁶ Ebû Dâvûd, "Salât", 115 (No. 719).

¹³⁷ Ebû Dâvûd, "Salât", 112 (No. 711-714).

¹³⁸ Ebû Dâvûd, "Salât", 113 (No. 715-716).

¹³⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 1/191; İbn Mâze, *el-Muhîtu'l-burhânî*, 1/429-430.

¹⁴⁰ Muhammed b. el-Hasan Şeybânî, *el-Câmiu's-sağîr* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2011), 68.

¹⁴¹ Nevevî, *el-Mecmu'*, 3/228.

¹⁴² Ebû Dâvûd, "Salât", 110 (No. 702).

¹⁴³ Serahsî, *el-Mebsût*, 1/191; İbn Mâze, *el-Muhîtu'l-burhânî*, 1/429-430.

¹⁴⁴ Ebû Dâvûd, "Salât", 102 (No. 688).

¹⁴⁵ "Sütretü'l-musallî", 24/186.

bir yasak yoktur.”¹⁴⁶ anlamındaki hadis çerçevesinde önünden geçtiği kimselerin boyunlarının üzerinden geçse dahi mesul olmaz.¹⁴⁷ Şâfiîler’e göre bu durumda olan kişi boşluğu doldurup doldurmama hususunda muhayyerdir.¹⁴⁸ Mâlikîler’e göre ise ön saftaki boşluğu doldurmak veya burun kanaması sebebiyle abdest almaya gitmek için namaz kılanın önünden geçmekte bir beis yoktur.¹⁴⁹

3.5. Namaz Kılanın Önünden Geçenin Engellenmesi

Fukaha nazarında namaz kılanın önünden geçeni engellemenin hükmü, ilgili hadiste¹⁵⁰ vacip gibi telakki edilse de vacip değildir. Belki bu durum namazın huşû ve tedebbür içinde kılınabilmesi için namaza münâfi şeyler konusunda şiddetli bir ikaz olarak yorumlanabilir.¹⁵¹ Ebû Hanîfe’den bu konuda o kişiyle mücadele etmemenin efdal olduğu nakledilmiştir. Ona göre ilgili hadiste geçen emir, Ebû Hüreyre’nin (öl. 58/678): “Hz. Peygamber namazda iken iki siyahı (yılan ve akrep) telef edin.”¹⁵² şeklinde rivayet ettiği hadiste de vurgulandığı gibi ruhsatın beyanı hakkındadır. Bu hüküm namaz kılanla önünden geçen arasında direk ve ona benzer sütrenin bulunmadığı durumlar için geçerlidir. Şayet suture mevcutsa suturenin ötesinden geçip gitmekte bir sakınca yoktur.¹⁵³ Keza Hanefîlerde bir başka görüşe göre İslâm’ın ilk yıllarında önden geçmek isteyenle mücadele caizken sonraları bu hüküm neshedilmiştir.¹⁵⁴ Kâsânî’ye (öl. 587/1191) göre Hz. Peygamber’in: “Muhakkak ki namazda meşguliyet vardır.”¹⁵⁵ anlamındaki hadisine istinaden namaz kılanın önünden zorla geçmek isteyen birisini namaz kılanın engellemesi ve onunla mücadeleye girişmesi namazın eylemlerinden olmadığı için caiz değildir. Ebû Saîd el-Hudrî’nin (öl. 74/694) hadisi¹⁵⁶ ise bu gibi eylemlerin namazda mubah olduğu zaman dilimine rastlamaktadır. Bu sebeple ulemâ nazarında önden geçenin engellenmesi ruhsat olup, efdal olanın namazın fiillerinden olmadığı için bu kişiyle mücadele edilmemesidir.¹⁵⁷ Diğer bir görüşe göre Hz. Peygamber’in: “Sizden biriniz namaz kılarken (suture olduğu hâlde) önünüzden birisi geçerse gücünüz yettiğinde ona mâni olsun. Kişi geçmekte ısrar ederse onunla mücadele etsin. Muhakkak ki o şeytandır.”¹⁵⁸ buyruğu muvacehesince namaz kılanın önünden geçmekte ısrar etmek mekruhtur.¹⁵⁹

Bir kimsenin namaz kılan kimseyi namazından alıkoymamak için onun önünden geçmeme hususunda evvelen kendini engellemesi gerekir. Bu mümkün olmazsa geçene karşı tedricî bir metodun uygulanması lazım gelir.¹⁶⁰ Bu sebeple Hanefîler’e göre “Elinizden geldiği kadar onu defedin.”¹⁶¹ anlamındaki hadise göre namaz kılan yürüme ve başkaca bir aktivitenin olmadığı bir işaretle veya Allah’ı zikretmekle (tesbih) veyahut geçmek isteyen elbisesinin ucundan tutarak uyarabilir. Tüm bu uyarılara rağmen geçmek isteyen olursa Ebû Saîd el-Hudrî’nin yaptığı gibi o kimse itilerek defedilebilir.¹⁶² Namaz kılanın, önünden geçmek isteyen ya işaretle ya da tesbihatla uyarılması gerekir. Bu iki eylemden sadece birisini yapmalıdır. Her ikisini yapmak mekruhtur.¹⁶³ Timurtaş’ı’ye göre önden geçeni uyarı için ilk olarak kıraat açıktan okunur. Bu uyarı dikkate alınmazsa el, baş veya gözle geçmek isteyeneye işaret edilir. Bu uyarı da fayda vermezse bunun ötesinde ifa edilen hareketler amel-i kesîr addedileceği için başka bir yola

¹⁴⁶ Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebir*, 11/104.

¹⁴⁷ İbn Âbidîn, *Reddû’l-muhtâr*, 1/636.

¹⁴⁸ Nevevî, *el-Mecmu’*, 3/228.

¹⁴⁹ Kevkeb Abîd, *Fıkhu’l-ibâdât*, 168-169.

¹⁵⁰ Ebû Dâvûd, “Salât”, 108 (No. 699).

¹⁵¹ Şirbînî, *Muğni’l-muhtâc*, 1/420.

¹⁵² Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî, *Sünenü’l-Tirmizî* (Mısır: Matbaa Mustafa el-Bâbî, 1975), “Salât”, 171 (No. 390).

¹⁵³ Kâsânî, *Bedâiu’s-sanâi’*, 1/217; İbn Mâze, *el-Muhîtu’l-burhânî*, 1/431.

¹⁵⁴ Ahmed b. İsmail Tahtâvî, *Hâşiyetü’l-Tahtâvî alâ Merâkı’l-felâh* (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1997), 1/367.

¹⁵⁵ Buhârî, “Fazlu’s-salâh”, 15 (No. 1216).

¹⁵⁶ Buhârî, “Salât”, 98 (No. 509).

¹⁵⁷ Kâsânî, *Bedâiu’s-sanâi’*, 1/217.

¹⁵⁸ Ebû Dâvûd, “Salât”, 108 (No. 697, No. 700).

¹⁵⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 1/191-192; Tahtâvî, *Hâşiyetü’l-Tahtâvî*, 1/368.

¹⁶⁰ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/181; Buhârî, *Keşşâfü’l-knâ*, 1/375-376.

¹⁶¹ Ebû Dâvûd, “Salât”, 115 (No. 719).

¹⁶² Serahsî, *el-Mebsût*, 1/191-192; Tahtâvî, *Hâşiyetü’l-Tahtâvî*, 1/368.

¹⁶³ Mergînânî, *el-Hidâye*, 1/64; Tahtâvî, *Hâşiyetü’l-Tahtâvî*, 367.

başvurulmaz.¹⁶⁴ Şâfiîler'e göre önünde suture olduğu hâlde namaz kılan kimsenin önünden geçeni engelleme, hatta sonucu ölüm de olsa ona vurma hakkı vardır. Önüne suture koymadan üç zirâdan daha fazla mesafeden geçmek isteyen namaz kılanın kendisi bu konuda taksirli davrandığı için engelleme hakkı yoktur. Fakat engellemeyi terk etmek evlâdır.¹⁶⁵ Mâlikîler'e göre namaz kılanın, önünden geçmek isteyen engellemesi namazını bozacak kadar amel-i kesîr yapmaması şartıyla menduptur. Zira Hz. Peygamber'in: "Suture olduğu hâlde namaz kılanın önünden geçen bir kimse başına ne geleceğini bir bilse kırk (gün, ay, yıl) beklemesi geçmesinden daha hayırlı olur."¹⁶⁶ anlamındaki hadis bu hususa matuftur.¹⁶⁷ Hanbelîler'e göre ise sutureye rağmen geçmek isteyen kimseyi güç yetirilebildiği kadar engellenmek müstehaptır. Onunla mücadeleye girişmek ise mekruhtur.¹⁶⁸

Diğer yandan namaz kılanın kadın olması durumunda Ebû Hanîfe, Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel'e göre erkekler "Sübhane Allah" diyerek önünden geçmek isteyen bu şekilde uyarırken, kadınlar seslerinin cezbedici olması sebebiyle tesbih yerine el çırpma yolunu tercih etmelidirler. Mâlik'e göre ise kadının tesbihat yaparak önünden geçeni engelleme hakkı vardır.¹⁶⁹ Hanefîler'e göre kadın sesini yükseltmeden işaret ya da sağ parmaklarının sırtını sol avucunun üstüne vurarak da önünden geçeni uyarabilir.¹⁷⁰

Yukarıdaki hadiste zikredilen namaz kılanın önünden ısrarla geçmek isteyenle mücadele etme hususunda da ulemâdan farklı görüşler sadır olmuştur. Hanefîler'e göre önden geçmek isteyenle mücadele etmeye izin verilmemiştir. Bu meyanda mücadele, önden geçen ölümüyle neticelenirse cinayet sayılır. Öldüren kimseye diyet veya kısas gerekir.¹⁷¹ Mâlikîler'e göre hadiste geçen mücadele etmek, "Yalan söyleyenlere lanet olsun."¹⁷² mealindeki âyet ile "Allah onlara lanet etsin."¹⁷³ mealindeki âyette ifade edildiği veçhiyle lanet etmek anlamında kullanılabildiği gibi azarlama ve önden geçmeyi mübalağa ederek kötü olduğu anlamında da kullanılabilir. Hâl böyle iken Mâlik, önden geçen örfî çerçevede engellenebileceğini söylemiştir.¹⁷⁴ Ancak bu konuda aşırıya kaçmamak doğru bir hareket olsa gerektir. Çünkü Hz. Osman (öl. 35/656) zamanında namaz kılan birisinin önünden geçmek isteyen engellerken onun burnunu kırması sonucunda dava açılmış, Hz. Osman geçmek isteyen burnunu kırana: "Önünden geçeni bıraksaydın daha uygun olurdu." demiş ve ceza olarak herhangi bir diyete hükmetmemiştir. O hâlde namaz kılan kimse önünden geçeni engellerken geçen kimse düşüp ölse hatâen adam öldürme hükmüne tabi olur. Ölenin diyeti bir görüşe göre öldürenin âkilesi tarafından veya kendi malından ödenirken başka bir görüşe göre ölenin kanı heder olur.¹⁷⁵ Şâfiîler'e göre bu şekilde öldürülen kimse saldıran kişi hükmünde olup herhangi bir damân gerekmez.¹⁷⁶ Mezhep içerisinde bu düşünceye Mâverîdî (öl. 450/1058), Rûyânî (öl. 502/1108) ve Râfiî (öl. 623/1126) gibi âlimler karşı çıkmış, namaz kılanın önünden geçen saldıran kişiye kıyas edilemeyeceğini ve Hz. Peygamber'in: "Allah'ın öldürülen kulu ol, sakın Allah'ın katil kulu olma."¹⁷⁷ anlamındaki hadis gereği önden geçen engellenmesinin vacip değil, caiz olabileceğini ve engelleme neticesinde ölüm vaki olduğunda damân gerekeceğini savunmuşlardır.¹⁷⁸ Hanbelîler'e göre tedricen meşrû olan engelleme usulleri ölüme sebebiyet verirse ölenin kanı heder olduğu için namaz kılan damân gerekmez.¹⁷⁹

¹⁶⁴ İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, 1/638.

¹⁶⁵ Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn*, 1/295; İsnævî, *el-Mühimmât*, 3/197.

¹⁶⁶ Ebû Dâvûd, "Salât", 109 (No. 701).

¹⁶⁷ Kevkeb Abid, *Fıkhu'l-ibâdât*, 168-169.

¹⁶⁸ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/181.

¹⁶⁹ Aynî, *el-Binâye*, 2/434; Nevevî, *el-Mecmu'*, 4/13.

¹⁷⁰ Tahtâvî, *Hâşiyetü't-Tahtâvî*, 1/367.

¹⁷¹ İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, 1/638.

¹⁷² Kur'ân-ı Kerim Meâlî, çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011), ez-Zâriyât 51/10.

¹⁷³ et-Tevbe 9/30.

¹⁷⁴ Mâzerî, *Şerhu't-Telkîn*, 1/875.

¹⁷⁵ Hattâb, *Mevâhibü'l-celil*, 1/533; Sâvî, *Hâşiyetü's-Sâvî*, 1/336.

¹⁷⁶ Nevevî, *el-Mecmu'*, 3/228.

¹⁷⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 7/489 (No. 22866).

¹⁷⁸ İsnævî, *el-Mühimmât*, 3/196.

¹⁷⁹ Şirbînî, *Muğnî'l-muhtâc*, 1/420.

4. Kâbe'de Namaz

Konuyla yakın ilgisi sebebiyle Kâbe'de sütreli veya sütresiz kılınan namaz konusunun da burada ele alınması isabetli olacaktır. Muhammed b. Hasan göre Kâbe'de imam, kendisi ile ön saftaki cemaat arasına sütre koymadan arkasındaki cemaatle namaza durduğunda gerek imamın gerekse cemaatin namazı tam olur. Fakat imamın bu durumda sütre kullanmaması isâet sayılır. Keza Kâbe'de cemaatin yüzü imamın yüzüne denk gelecek şekilde namaz kılınırsa namaz tam olmakta, ancak imam önüne sütre koymadığı için isâet sayılmaktadır. Buna karşın aynı durum Kâbe'nin içinde meydana gelirse herkes kibleye yönelmiş addedildiği için isâet olmamaktadır.¹⁸⁰ Kâbe'nin içinde imam önde cemaat arka tarafında halka yaparak namaza dursa imamın yüzüne doğru namaz kılanların imamları kendileri arasına bir sütre koymaları gerekir. Aksi hâlde kılınan namaz caiz değildir.¹⁸¹ Buna karşın Mâlik'e göre Kâbe'nin içinde farz namaz kılınırsa kılan kişinin bir yönü Kâbe'ye yönelirken diğer yönü Kâbe'yi arkasına alacağı için caiz değildir. Ancak nafile namazlarda genişlik esas olduğu için Kâbe'nin içinde namaz kılmak caizdir.¹⁸² Seyfeddin el-Âmidî'ye (öl. 631/1233) göre Kâbe'nin içinde kapısı açık olduğu hâlde kapıya doğru namaz kılınması caiz değildir. Ancak önünde sütre gibi sabitleştirilmiş bir nesne bulunduğu takdirde caizdir. Hatta kapısının eşiği Hz. Peygamber'in buyruğuyla eyerin arkası kadar yükseklikte değilse yine caiz değildir.¹⁸³ Hanbelî fakihî İbn Useymîn'e göre Kâbe'nin içinde ve üzerinde farz namazı kılmak bir yönün Kâbe'ye diğer yönün farklı bir yöne doğru yönelmesi ve Kâbe'ye yönelişin bir bütünlük içinde olmayışı nedenlerinden sahih değildir.¹⁸⁴

Kâbe'nin üstünde namaz kılmaya gelince, bir kimse Kâbe'nin üstünde önüne sütre koymadan namaz kılsa namazı Hanefîler'e göre caiz, Şâfiî'ye göre önünde sütre olmadığı için caiz değildir. Kâsânî'ye göre bu konuda Hanefîlerin görüşü sahihtir. Çünkü Kâbe arsanın (konum) ismidir. Bir binanın bu arsa olmaksızın kendi başına bir değeri yoktur. Bir kimse başka bir arsaya doğru namaz kılsa namazı sahih değildir. Bir arsa ancak hürmeti sabit olan bir arsaya bitişik olursa değer kazanır. Ebû Kubeys Dağına doğru namaz kılan bir kimsenin namazı icmâ ile sahihtir. Hâlbuki bu kimse görünüşte binaya doğru değil, havaya doğru namaz kılmıştır. Bu sebeple hava ve arsa bina olmaksızın değer kazanmaktadır.¹⁸⁵ Şâfiî âlimi Mâverdî'ye göre Kâbe'nin üzerinde yöneleceği bir sütre yoksa Hz. Peygamber'in namaz kılmaktan nehyettiği yedi yer arasında Kâbe'nin üzerinin bulunması¹⁸⁶ sebebiyle kişinin feza doğru namaz kılması bâtıldır. Ancak Kâbe'nin duvarına bina edilmiş ve muttasıl olmuş bir sütreye yönelinerek namaz kılındığı takdirde namaz sahihtir. Kâbe'nin duvarına inşa edilmemiş ve bitştirilmemiş her türlü sütre Kâbe'nin binasından bir parça teşkil etmediği için ona doğru kılınan namaz bâtıldır. Kâbe'nin üzerine dikilen kazık veya mızrak gibi sütrelerde ise namazın sahih veya bâtıl olduğu yönünde iki görüş vardır.¹⁸⁷ Mâlikîler'e göre mezhep içinde farklı görüşler olmakla beraber namazda havaya değil Kâbe'nin binasına doğru yönelmek gerekir. Dolayısıyla Kâbe'nin sırtında örtü olmaksızın namaz kılmak havaya doğru namaz kılmak demektir. Sırtında örtü olduğu hâlde namaz kılmak tıpkı içinde namaz kılmaya benzediği için namaz hükmünü alır.¹⁸⁸

Kâbe'de önünde sütre olmaksızın münferit olarak namaz kılanın, önünden geçenlere müdahalesi tavafin da bir nevi namaz sayılması sebebiyle doğru değildir. Önden geçenler namaz saflarının arasından geçmiş kabul edilirler.¹⁸⁹ Ahmed b. Hanbel'e göre Mekke'de namaz kılmak diğer yerlerde kılınan namazlardan farklı oluşu, Mekke'nin kendine has bir pozisyonunun bulunması, namaz kılanlar için tavaf yapanların engellenmesinin izdihama ve yığılmalara sebebiyet vermesi ve Hz. Peygamber'in Kâbe'nin bir bölümü

¹⁸⁰ Şeybânî, *el-Asl*, 1/453-454.

¹⁸¹ İbn Mâze, *el-Muhîtu'l-burhânî*, 1/285.

¹⁸² Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, 1/121.

¹⁸³ Takıyyüddin b. Muhammed İbn Teymiyye, *el-Fetâva'l-Kübrâ* (b.y.: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1987), 5/330.

¹⁸⁴ İbn Useymîn, *eş-Şerhu'l-mümti'*, 2/255.

¹⁸⁵ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, 1/121.

¹⁸⁶ İbn Mâze, "el-Mesâcid ve'l-cemâât", 4 (No. 746).

¹⁸⁷ Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 2/207.

¹⁸⁸ Mâzerî, *Şerhu't-Telkîn*, 1/485, 1/491.

¹⁸⁹ Sâvî, *Hâşiyetü's-Sâvî*, 1/336; İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, 1/635-636.

olan Hicr tarafında önüne sütre edinmeksizin namaz kılarken gerek tavaf amaçlı gerekse başka amaçla insanların önünden geçmelerine müdahale etmemesi örneğinde olduğu üzere Kâbe’de sütresiz namaz kılınmasında bir sakınca yoktur.¹⁹⁰

Hanefîler’e göre Kâbe yıkılmış olsa ve insanlar Kâbe’nin bulunduğu yerde halka şeklinde Kâbe’nin bir cüzüne doğru yönelerek ister imamla isterse münferit olarak namaz kılsalar bu durum caizdir. İbn Abbas’ın, Abdullah b. Zübeyr (öl. 73/692) zamanında yıkılan Kâbe tamir edilmek maksatlı yerinden kaldırılırken tamir edilen bu kısmın önüne bir serginin asılmasını emretmesi de namaz kılanların bir sütre edinmesi gerektiğine matuftur.¹⁹¹ O hâlde gerek İbn Zübeyr gerekse Haccâc b. Yûsuf (öl. 95/714) zamanında Kâbe inşa edilirken Kâbe’nin yeri dönüşüme uğrasa da insanlar her zaman Kâbe’nin konumuna doğru namazlarını ifa etmişlerdir. Namazları da geçerli sayılmıştır. Buna mukabil İmam Şâfiî’ye göre imam önüne sergi koymadığı müddetçe namaz caiz değildir. Çünkü vacip olan, namazda Kâbe’ye yönelmektir. Kâbe ise hem konum hem de binanın bütünü ismi olduğuna göre bu bütünlük ancak sütre ile tamamlanır. Böylelikle sütre Kâbe’nin bir müştemilatı olmakta ve manen onun bir cüzünü karşılayıcı bir rol üstlenmektedir. Buna mukabil İbn Abbas’a göre Kâbe yıkılırsa ona yönelme farziyeti de düşer.¹⁹²

5. Sonuç

Bu araştırmayla sütrenin, İslâm hukukunda anlam yelpazesinin ne kadar geniş olduğu, pek çok fıkhî konuya kaynaklık teşkil ettiği, özellikle de açık arazi ve büyük camilerde namaz kılanların önünden geçenlerin engellenmesi ve huşûun sağlanmasına önemli katkı sağladığı dikkatlerden kaçmamıştır. Sütrenin meşruiyetinin sünnetle sabit olduğu gözlemlenmiştir. Namaz esnasında sütre edinmenin hükmünün birtakım gerekçeler çerçevesinde bazı fukahaya göre müstehap, bazı fukahaya göre terk edilmesinin mekruh olduğu görülmüştür. Hadiste eyer arkılığı diye tabir edilen sütrenin duvar veya direk, bu mümkün değilse yere sopa veya çubuğun dikilmesi, bu da mümkün değilse namaz kılınacak mekânın seccade gibi tesviye edilmesi, bu da imkânsızsa yere çizgi çekilmesi gibi mertebelerinin bulunduğu müşahade edilmiştir. Hadiste ifade buyrulan eyer arkılığı ulemaca bir kıstas tayin edilmiş, bu bağlamda sütrenin boyunun farklı görüşler bulunmakla birlikte genelde bir zirâ, eninin ise en az bir mızrak kalınlığı olarak takdir edildiği tespit edilmiştir. Namaza başlanmadan önce sütrenin sağ ya da sol alın tarafına hizalanarak kibleye yönelinmesi gerektiğine şahit olunmuştur. Sütre ile namaz kılanın arasındaki mesafenin en uzak üç zirâ, en kısa bir karış olacağı, namaz kılanla sütresinin arasından geçen günah işlediği, sütrenin ötesinden geçen ise günahkâr olmadığı, sütresiz namaz kılanın secde mahalli dışında herhangi bir mesafeden önünden geçilebileceği, secde mahallinden geçen bazı işaret ve ikazlarla engellenebileceği görülmüştür. Bu minvalde ekser ulemâya göre erkekler “Sübhanallah” diyerek, kadınlar ise tesbih yerine seslerini yükseltmeden işaret ya da sağ parmaklarının sırtını sol avuçlarının üstüne vurarak veya el çırparak önünden geçmek isteyenleri bu şekilde uyarabilmektedirler. Son olarak Kâbe’nin içinde ve üstünde sütresiz namaz kılınamayacağı, ama Kâbe’nin etrafında sütresiz namazın ifa edilebileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Finansman/ Grant Support

Yazar(lar) bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

The author(s) declared that this study has received no financial support.

Çıkar Çatışması/ Conflict of Interest

Yazar(lar) çıkar çatışması bildirmemiştir.

The authors have no conflict of interest to declare.

Kaynaklar

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî. *el-Muʿned*. 8 Cilt. Beyrut: Âlemü’l-Kütüb, 1998.

Aynî, Bedreddin b. Ahmed. *el-Binâye şerhu’l-Hidâye*. 13 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kütüb, 2000.

¹⁹⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/179-180.

¹⁹¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 2/78-79.

¹⁹² Kâsânî, *Bedâiu’s-sanâi*, 1/120-121; Mâverdî, *el-Hâvi’l-kebîr*, 2/207-208.

- Bereketî, Muhammed Amîm. *et-Ta'rîfâtü'l-fikhiyye*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *es-Sünenü'l-kübrâ*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî. *el-Câmi'u's-şahîh*. 9 Cilt. b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1422.
- Buhâtî, Mansur b. Yunus. *Keşşâfü'l-kınâ an metni'l-İknâ'*, 15 Cilt. Suudi Arabistan: Vizâratü'l-Adl, 2000.
- Ebû Dâvûd, Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *Sünenü Ebî Dâvûd*. 4 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, ts.
- Erkal, Mehmet. "Arşın", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3/411-413. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Hattâb, Muhammed b. Abdurrahman. *Mevâhibü'l-celil li-şerhi muhtasarı Halîl*. 6 Cilt. b.y.: Dâru'l-Fikr, 1992.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkî. *Reddû'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1992.
- İbn Ebî Zeyd, Ebû Muhammed. *en-Nevâdir ve'z-Ziyâdât*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1999.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed. *el-Muğnî*. 10 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Kahire, 1968.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî. *Sünenü İbni Mâce*. 2 Cilt. b.y.: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabî, ts.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî. *Lisânü'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sadr, 1414.
- İbn Mâze, Ebû'l-Meâlî Burhânüddin. *el-Muhîtu'l-burhânî fi'l-fıkhi'n-Nu'mânî*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütüb, 2004.
- İbn Rüşd, Ebû'l-Velîd b. Ahmed. *el-Beyân ve't-Tahsîl*. 20 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1988.
- İbn Teymiyye, Takıyyüddin b. Muhammed. *el-Fetâvâ'l-Kübrâ*. 6 Cilt. b.y.: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1987.
- İbn Useymîn, Muhammed b. Salih. *eş-Şerhu'l-mümti' alâ Zâdi'l-Müstakni'*. 15 Cilt. b.y.: Dâru İbni'l-Cevziyye, 1428.
- İbnü'l-Hümâm, Kemâleddin Muhammed. *Fethu'l-Kadîr*. 10 Cilt. b.y.: Dâru'l-Fikr, ts.
- İsnevî, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdürrahîm b. el-Hasen b. Alî el-Ümevî. *el-Mühimmât fi şerhi'r-Ravza ve'r-Râfi'*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2009.
- Karâfî, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdirrahmân el-Mısırî. *ez-Zahîre*. 14 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1994.
- Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed. *Bedâiu's-sanâi' fi tertibi's-şerâi'*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütüb, 1986.
- Kâşgarî, Ebû Abdillâh Sedîdüddîn Muhammed b. Muhammed b. Alî. *Münyetü'l-musallî ve gunyetü'l-mübtedî*. Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 2007.
- Kevkeb Abîd, el-Hâce. *Fıkhi'l-ibâdât ale'l-Mezhebi'l-Mâlikî*. Dımaşk: Matbaatü'l-İnşâ, 1986.
- Kur'ân-ı Kerîm Meâlî. çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011.
- Mâverdî, Ebû'l-Hasen Alî b. Habîb. *el-Hâvi'l-kebîr*. 19 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1999.
- Mâzerî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Ömer et-Temîmî es-Sıkillî. *Şerhu't-Telkîn*. 5 Cilt. b.y.: Dâru'l-Garb, 2008.

- Mergînânî, Ebü'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî. *el-Hidâye fî şerhi Bidâyeti'l-mübtedî*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâs, ts.
- Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *el-Mecmu' şerhu'l-Mühezzeb*. 9 Cilt. Cidde: Mektebetü'l-İrşad, ts.
- Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *Ravzatü't-tâlibîn*. 12 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1991.
- Râzî, Ebû Abdillâh Zeynüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdilkâdir. *Muhtâru's-sihâh*. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1999.
- Sâvî, Ebü'l-Abbas Ahmed. *Hâşiyetü's-Sâvî ale's-Şerhi's-sağîr*. 4 Cilt. b.y.: Dâru'l-Maârif, ts.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed. *el-Mebsût* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1993.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed. *Şerhü's-Siyerü'l-kebîr*. 5 Cilt. b.y.: y.y., 1971.
- "Setrü'l-avret", *el-Mevsûatü'l-Fıkhiyyetü'l-Kuveytiyye*. 24/173. Kuveyt: Dâru's-Selâsil, 1427.
- "Sütretü'l-musallî", *el-Mevsûatü'l-Fıkhiyyetü'l-Kuveytiyye*. 24/177. Kuveyt: Dâru's-Selâsil, 1427.
- Şeybânî, Muhammed b. el-Hasan. *el-Asl*. 5 Cilt. Keratşi: İdâratü'l-Kur'an, ts.
- Şeybânî, Muhammed b. el-Hasan. *el-Câmiu's-sağîr*. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2011.
- Şirbînî, Muhammed b. Ahmed. *Muğni'l-muhtâc*. 6 Cilt. b.y.: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb. *el-Mu'cemü'l-kebîr*. 25 Cilt. Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1994.
- Tahtâvî, Ahmed b. İsmail. *Hâşiyetü't-Tahtâvî alâ Merâkı'l-felâh*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.
- Tenûhî, Ebu't-Tâhir İbrahim b. Beşir. *et-Tenbih alâ mebâdii't-tevcîh*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2007.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd). *Sünenü't-Tirmizî*. 5 Cilt. Mısır: Matbaa Mustafa el-Bâbî, 1975.